

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Ужгородський національний університет
Юридичний факультет

НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ

(КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОТИДІЯ)

Навчальний посібник

Ужгород
2016

УДК 343.575+343.976(07)
ББК 67.308.11я7
Н 29

Рекомендовано до друку
Вченою радою юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
(Протокол № 10 від 10.06.2016 р.)

Укладачі:

Ступник Я.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

Білаш О.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права ДВНЗ «УжНУ».

Варга Ю.Ю., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

Дорошко Р.В., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

Мацола А.А., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

Сливич І.І., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права ДВНЗ «УжНУ».

Рецензенти:

Северюков О.П. – доктор юридичних наук, професор.

Ухаль А.М. – кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія): навч. посібник /
Н 29 Я.В. Ступник, О.В. Білаш, Ю.Ю. Варга та ін. – Ужгород: Видавничий дім
«Гельветика», 2016. – 308 с.

ISBN 978-966-916-127-7

У посібнику розглядається комплекс теоретичних та практичних питань сучасного стану протидії наркозлочинності в Україні. Розглянуто важливі питання організації та правового регулювання протидії наркозлочинності, у тому числі в напрямку спеціального (кримінологічного) та індивідуального запобігання злочинам.

Видання спрямоване для студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, аспірантів, викладачів, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії наркозлочинності.

УДК 343.575+343.976(07)
ББК 67.308.11я7

ISBN 978-966-916-127-7

© Ступник Я.В., Білаш О.В., Варга Ю.Ю.,
Дорошко Р.В., Мацола А.А., Сливич І.І., 2016
© Ужгородський національний університет, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

РОЗДІЛ 1.

**СТАН НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ
ТА НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 7**

- 1.1. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності 7
- 1.2. Характеристика сучасної наркоситуації в Україні та основних тенденцій її розвитку 28
- 1.3. Кримінально-правова політика в сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків 58
- 1.4. Акти законодавства України про протидію незаконному обігу наркотиків і про відповідальність за наркозлочини . 76

РОЗДІЛ 2.

**КРИМІНОЛОГІЧНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ 93**

- 2.1. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів..... 93
- 2.2. Детермінанти злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів..... 103
- 2.3. Характеристика особистості наркозлочинця 127
- 2.4. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів..... 139

РОЗДІЛ 3.	
ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ	163
3.1. Поняття, сутність, види і форми протидії наркозлочинності	163
3.2. Механізм протидії наркозлочинності: поняття і структура	170
3.3. Координація і взаємодія у сфері протидії наркозлочинності	177
3.4. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркозлочинності	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕДМОВА

Проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України кінця ХХ – початку ХХІ століття. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 13,4-15,4% від загальної кількості злочинів. Загалом в Україні у 2015 р. – кожний 6-й злочин був пов'язаний з наркотиками (15,8%). За результатами досліджень Українського моніторингового та медичного центру з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб.

Власне кажучи, мова йде про загрозу генофонду нації і національній безпеці України. За останні п'ять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин, а також психічні захворювання.

Факторами, що визначають особливу актуальність проблеми протидії наркозлочинності у прив'язці до умов життя в сучасній Україні, крім зазначених вище, є: судово-правова реформа в країні, що активізувалася протягом останніх двох років; адміністративно-управлінська реформа, одним з результатів якої стало реформування правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з наркозлочинністю, оптимізація їх діяльності на всіх рівнях; багатосуб'єктність сфери протидії наркозлочинності та багатопрофільність її завдань.

Разом з тим, як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», «поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей...».

Проте, пізнати багатогранне соціально-небезпечне явище – наркозлочинність – можливо тільки за умови вивчення всіх властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку, причин видозмін, негативних наслідків. Процес цей тривалий і, на жаль, практично нескінченний, тому що позитивні дії в боротьбі з наркозлочинністю завжди компенсуються відповідною реакцією з боку наркобізнесу.

Отже, маємо всі підстави констатувати, що вивчення наркозлочинності є актуальним завданням, адже наші знання про її сутність та ґенезу через призму синергетичного підходу, тенденції її розвитку та трансформації, ознаки й характер загроз процесам формування громадянського суспільства є фрагментарними.

Крім того, з точки зору зміни пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшої демократизації та наближення до європейських стандартів потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто кримінологічні аспекти боротьби з наркозлочинністю. Вирішення названого кола проблемних питань дозволить істотно удосконалити теоретико-методологічні, організаційні та правові засади протидії наркозлочинності, значно посилити кримінологічний вплив на різні форми її проявів.

У запропонованому посібнику докладно висвітлені теоретичні та практичні питання сучасного стану протидії наркозлочинності в Україні. Розглянуто важливі питання організації та правового регулювання протидії наркозлочинності, у тому числі в напрямку спеціального (кримінологічного) та індивідуального запобігання злочинам.

Своєрідність, максимальна інформативність і лаконічність викладеного матеріалу стане у нагоді як широкому загалу читачів, так і молодим дослідникам, правникам-практикам, вченим-юристам, а також працівникам правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 1. СТАН НЕЗАКОННОГО НАРКООБІГУ ТА НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Антинаркотичне законодавство в світлі трансформації політики протидії наркозлочинності

Психотропні й наркотичні речовини були відомі людству з III тис. до н.е. Так, у середині III тис. до н.е. китайці відкрили лікарські та ейфорійні властивості конопель (каннабісу), а індіанці Південної Америки – тонізуючі властивості листя чагарнику коки. Шумери за 2 тис. років до н.е. почали використовувати в медицині й побуті опій снодійного маку, а в XV ст. до н.е. їхній досвід перейняли єгиптяни. З лікувальними та оп'яняючими властивостями опію були обізнані також лікарі Давньої Греції й Давнього Риму. Дуалізм цих речовин (їх незамінність там, де необхідно зняти біль та полегшити страждання, і водночас здатність негативно впливати на центральну нервову систему, викликати стан ейфорії та хворобливу пристрасть до них) змусив суспільство обмежувати їх використання лише в релігійних або лікувальних цілях¹.

Давньогрецький історик Геродот, який зробив перший систематичний опис життя й побуту скіфів, зберіг цікаві відомості про те, як вони використовували коноплі в культових обрядах. Скіфи «ставлять три жердини, нахилені одна до одної, натягають на них вовняні повсті, і як можна щільніше стягують їх між собою, потім кидають розпечені камені в судину, що стоїть між цими жердинами й повстями. У їх землі ростуть коноплі – рослина дуже схожа на льон, але набагато товща й вища за нього; вона там росте в дикому стані й висівається. Скіфи беруть насіння конопель, підлазять під повсті й там кидають насіння на розпечені камені: від цього насіння піднімається такий дим і пара, що ніяка еллінська парова лазня не

---

¹ Гриненко И. Наркобизнес и национальная безопасность. – Киев, 2004. – С. 11.

перевершить цієї. Скіфи насолоджуються нею й голосно вують...». Геродот тлумачив цей скіфський звичай як особливий ритуал очищення після похорону².

Однак, вже із середини XIX ст. ситуація у сфері обігу наркотичних засобів різко змінилася. Зловживання ними поступово набувало масового характеру в багатьох країнах, особливо в Далекосхідному, Середньоазійському та Закавказькому регіонах Російської імперії, що стало можливим завдяки діяльності Ост-Індуських британської та голландської компаній, які культивування опіумного маку, вироблення з нього опію і торгівлю ним зробили своєю монополією. Жертвами «вільної» торгівлі опієм стало населення не лише південноазійських колоній Англії, США, Франції, Голландії, а й інших країн.

Іншим чинником, який прискорив поширення фактів зловживання наркотичними засобами, став прогрес у галузі органічної хімії, фармакології та технології їх виробництва з опійного снодійного маку, конопель і листя коки. Це призвело до того, що у вільному обігу з'явилися такі похідні опію, як морфін, кодеїн, героїн, а також кокаїн. Через відсутність внутрішньодержавних правових основ контролю за їх обігом такі засоби виготовлялись у необмеженій кількості і безперешкодно надходили у продаж та споживалися. Надмірне застосування у фармакотерапії названих медикаментів наприкінці XIX ст. у багатьох країнах сприяло окрім опіюкуріння також поширенню зловживань морфіном, героїном, кокаїном³.

До XIX століття на території України масове зловживання наркотиками не було розповсюджено, а їх нелегальний обіг був обмежений лише релігійними або лікувальними цілями, довіряючи їх використання священнослужителям або цілителям і лікарям. Проте, потім ситуація у сфері обігу наркотичних речовин різко

---

² Бережной А.В., Бахтизин Г.В. Профилактический облік осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря: Практичний посібник / Відп. ред. канд. юрид. наук, доц. К.К. Афанасьєв; МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-16>

³ Кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в теорії та судовій практиці.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/law.html>

змінилася. Зловживання ними, особливо опіофагія та опіюкуріння, почало набувати масового характеру. Щороку темпи зловживання ними зростали, а на початку ХХ ст. він набув характеру соціального лиха.

На міжнародному рівні першим кроком щодо створення правових основ протидії цьому соціальному явищу було підписання Гаазької конвенції з опію 1912 р. Вона передбачала застосування сторонами внутрішньодержавних заходів для скорочення й ліквідації виробництва і вживання опію, а також заборони його експорту й імпорту. Стосовно морфіну, кокаїну, героїну і кодеїну, то Гаазька конвенція лише вказала на необхідність їхнього використання для медичних та інших корисних потреб (ст. ст. 9-13), а також на здійснення належного контролю за виробництвом цих засобів і торгівлею ними. У відповідності до вимог вищезгаданої конвенції Росія ухвалила в 1915 р. закон стосовно виробництва і торгівлі опієм, та прийняла кримінально-правову норму, яка передбачала відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, зберігання з метою збуту опію, а також люльок та інших пристосувань для його куріння⁴.

Історія становлення і розвитку державної політики боротьби з поширенням наркотиків у радянські, пострадянські й сучасні часи не завжди була системною, вивіреною і послідовною, характеризувалася неоднозначними підходами, наявністю крайнощів при прийнятті рішень, зміною твердих репресивних заходів на ліберальні й м'які. В окремі періоди вірніше було б говорити про відсутність державної політики в області боротьби з наркозлочинністю як такою, тому що прийняті рішення були багато в чому поверховими, залежали від випадкових факторів або від простого бажання деяких представників влади.

Можна виділити кілька етапів, які пройшла державна антинаркотична політика у своєму генезисі. Характерною рисою такої політики було те, що реалізовані нею заходи майже за всіх часів запізнювалися, приймалися як би в навіздогін, були відповідною реакцією на погіршення наркоситуації. Держава намагалася на це реагувати шляхом прийняття відповідних

---

⁴ Махонін Ю.В. Етапи розвитку антинаркотичного законодавства в Україні: Історико-правові аспекти / Ю.В. Махонін // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 436-437.

законів, що дозволили утримати поширення наркотиків. Не завжди дані заходи були адекватними і достатніми⁵.

Історія свідчить про чисельні труднощі, крайнощі, прийняття непродуманих рішень щодо протидії наркозлочинності. Нерідко в обґрунтування того або іншого нормативно-правового акту, прийнятого на рівні держави, клались аргументи ідеологічного або політичного характеру. Подібної трансформації зазнавали і медичні підходи до визначення та оцінки наркоманії: від складної, але виліковної хвороби, до хронічної і навіть смертельної⁶.

Юристи в крайнощах прийнятих законів теж не відставали від медиків: то встановлювали суворі санкції за прийом наркотиків, направляли наркозалежних споживачів у місця позбавлення волі й на примусове лікування, то повністю виключали кримінальну відповідальність за споживання наркотиків і навіть на законних підставах допускали знаходження в наркоманів певної кількості наркотичних засобів для так званих особистих потреб⁷.

Початок появи кримінально-правової політики антинаркотичної спрямованості в Україні можна зв'язати із розпорядженням Ради Народних Комісарів «Про боротьбу зі спекуляцією кокаїном» (1918 р.), яке поклало обов'язок на органи охорони громадського порядку посилити боротьбу зі злочинами, пов'язаними з наркотиками⁸.

Логічним продовженням стало встановлення в Кримінальному кодексі УСРР 1922 р. кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення наркотичних засобів, а також за посів опійних культур⁹. Це була перша кримінально-правова норма, що регламентувала відповідальність і покарання за наркозлочини.

---

⁵ Ступник Я.В. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія / Я.В. Ступник, О.М. Литвинов. – Харків: Ніка Нова, 2012. – С. 50.

⁶ Актуальні тенденції поширення залежності від психоактивних речовин в Україні. Щорічний аналітичний огляд. Вип.3 / Академія медичних наук України, Міністерство охорони здоров'я України, Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України, Харків – 2006. – С. 3.

⁷ Романова Л.И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монографія. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – С. 191-195.

⁸ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання / Бова А.А., Женунтій В.І., Закалюк А.П. та ін.: Наук.-практ. посібник. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – С. 10-11.

⁹ Уголовный кодекс УССР. – Харьков, 1922.